

HOEVE, STAM, BODEM EN VOLKSAARD. CLEMENS VICTOR TREFOIS EN DE VLAAMSE VOLKSKUNDE TIJDENS HET INTERBELLUM

Björn Rzoska (1)

Op 14 maart 1936 organiseerde de afdeling volkskunde van het *Nederlandsch Nationaal Bureau voor Anthropologie* te Amsterdam de "vijfde jaarlijksche folkloredag". De bijeenkomst in het Koloniaal Instituut stond helemaal in het teken van de volkskundeatlas. De voorzitter van de vergadering en van de afdeling folklore van het antropologisch bureau, de Nederlandse folklorist en publicist D.J. Van der Ven, betoogde voor het internationale gezelschap dat "een vriendschappelijk samenzijn met de vertegenwoordigers van het atlasonderzoek in Vlaanderen en in Duitsland" een bij hem reeds lang bestaand verlangen vervulde. Toch moet Van der Vens vurige verlangen maar enigszins zijn geblust bij het zien van de omvang van de Vlaamse delegatie. Enkel Clemens Trefois spoorde op een prille lentedag in 1936 naar Amsterdam. Hij hield er een lezing, evenals de Leidse hoogleraar Jan De Vries, D.J. Van der Ven en de Duitse volkskundigen E. Wildhagen en E. Röhr. Vooral Wildhagen was onder de indruk van Trefois' "bevindingen aangaande het hoevenbouwonderzoek in Vlaanderen". (2) De ondervoorzitter van de *Deutsche Forschungsgemeinschaft* klampte Trefois na zijn uiteenzetting aan: "Professor, mag ik u uitnodigen om naar Berlin..." (3) Trefois onderbrak Wildhagen onmiddel-

lijk en verzocht hem "mij voortaan niet meer met Professor te betitelen? Ik ben maar 'n simpel knechtje aan de Universiteit, moet ge weten..." De verbaasde Wildhagen kon enkel uitbrengen "aangezien het bewezen is dat de knechtjes van de Universiteit zeer verstandliche lieden zijn, hoe moeten wij ons dan de capaciteit van de professoren voorstellen?" (4)

Clemens Victor Trefois brak op het einde van de jaren 1920 met zijn technisch-bouwkundig hoeveonderzoek in de Vlaamse volkskundige wereld door. Hij was één van de eersten, samen met Victor De Meyere (1873-1938), die de aandacht vestigde op het belang van de 'stoffelijke' of materiële volkskunde. Bovendien sloot zijn onderzoek aan bij één van de prioriteiten die het internationaal volkskundig onderzoek tijdens het interbellum nastreefde: het samenstellen van volkskundeatlassen om zo de oude cultuurgrenzen vast te leggen. Vooral in Duitsland kregen diverse atlasprojecten sinds het begin van de jaren 1920 ruime aandacht, ook vanuit de overheid. Diverse organisaties waren al enige tijd bezig met het samenstellen van een Duitse volkskundeatlas en met het propageren van de geografische of cartografische methode. Het hoeveonderzoek van Trefois ging, net als de volkskundeatlassen, op zoek naar oude cultuurgren-

zen. Trefois verwierf dan ook in de jaren 1930 naam en faam in Duitsland en Nederland. Op diverse internationale congressen voerde hij het woord. In tegenstelling tot de meeste andere sprekers had Trefois nooit een academische opleiding genoten. Met een combinatie van tomeloze energie, doorzettingsvermogen, ambitie en de steun van het Vlaamsgezind cultureel netwerk waarvan hij deel uitmaakte, bouwde Clemens zich vanuit zijn grijze klerken bestaan een internationale reputatie op als onderzoeker.

1. Folklore aan het front

Trefois was student architect-technicus aan het Gentse Sint-Lucas-instituut toen in 1914 de kanonnen van augustus de Eerste Wereldoorlog aankondigden. Clemens, de oudste zoon uit een Gents arbeidersgezin, vluchtte naar Frankrijk en werd er ingelijfd bij het tweede Vreemdelingenlegioen. ⁽⁵⁾ Na enkele maanden keerde de jongeman terug naar België en vervoegde er als oorlogsvrijwilliger het Belgisch leger achter het IJzerfront. Trefois werd in de loopgraven van de Westhoek een overtuigd en radicaal flamingant. Jaren later raakte Trefois nog steeds ontroerd als hij het had over de in nood ontluikende "veree-ring en waarachtige liefde voor Moeder Vlaanderen", die bij de Vlaamse front-soldaten resulteerde in "toekomst-droomen van vrijheid en heropstanding hoog als zegetorens op den met bloed en

zweet doordrenkten vadergrond waarop deemoedig het Groote Volksoffer werd volbracht..." De oud-oorlogsvrijwilliger wees, niet zonder enige zin voor gezwollen retoriek, op "de ontvlaamschingsmanoeuvres [die] het moreel lijdten der 'jongens' tragisch-ondraaglijk had gemaakt, [en hoe] hun vrijheidszin en fierheidsgevoel feller dan ooit diep in de geschokte gemoederen brande [...]" Maar gehecht "aan hun Vlaamsche geaardheid", als zonen van dat "ééne Volk: de erfgenamen van het granieten geslacht der fiere, onbuigzame 'kerels'", hadden ze niet versaaft en uit de tragische situatie hoop en "nieuwe levensvreugde" geput. De bovenstaande passages zijn te lezen in een 'bijna' gepubliceerde tekst van Trefois over oorlogsfolklore aan het IJzerfront in de jaren 1914-1918. In die moeilijke periode als soldaat startte Clemens tussen het oorlogsgeweld zijn eerste volkskundig onderzoek. In november 1917 las hij een oproep van Paul De Keyser (1891-1966), toen geïnterneerd als leraar in Nederland, in *Vrij België* waarin deze het betreurde "dat niemand er aan dacht om in navolging van de 'Société Suisse de traditions populaires' een vragenlijst van soldatenfolklore te verspreiden [...]" Clemens voelde zich aangesproken en begon in de eerste maanden van 1918, tijdens de vaak doodse en saaie momenten in de loopgraven, aantekeningen te maken over "folklore-verschijnselen aan het oorlogsfront." ⁽⁶⁾

Jaren later leerde hij De Keyser, toen docent van de vrije cursus volkskunde aan de Gentse universiteit, persoonlijk kennen. Deze moedigde Trefois aan zijn onderzoek af te maken en te publiceren. Maar de gebeurtenissen aan het front hadden te diepe sporen nagelaten, het project sleepte aan en Clemens kwam er niet toe zijn bevindingen op papier te zetten. Psychisch waren de oorlogsjaren voor Trefois te dichtbij om erover te schrijven. (7) Hij had dan ook een zware tijd doorgemaakt in de jaren 1914-1918, ook al was hij een voorbeeldig soldaat geweest die door zijn oversten getypeerd werd als "intelligent, dévoué et courageux". In oktober 1915 raakte Clemens evenwel gewond "par balle de fusil à la jambe". Het ongeluk schrikte hem niet af en in augustus 1918 bood hij zich spontaan aan "pour faire partie d'une expédition dans les lignes ennemies et à part son audace, son esprit de décision et son mordant contribue à la réussite complète de l'opération." (8) Pas in 1939, geschokt in zijn pacifistische overtuiging als oud-fronter door de Duitse inval in Polen, haalde Trefois zijn notities over de oorlogsfolklore van onder het stof. Hij verzorgde, op aandringen van het bestuur, een lezing over het frontleven op de algemene ledenvergadering van de *Bond van Oostvlaamse Folkloristen* op 10 december 1939. Samen met Paul De Keyser bereidde hij een thema-nummer van *Oostvlaamse Zanten* over oorlogs-

folklore voor. Het nummer was volledig gedrukt in mei 1940, toen de Duitsers België binnenvielen. In allerijl besliste de redactie het voorziene en reeds gedrukte nummer niet te laten verschijnen, omdat ze meende dat de bezetter aanstoot zou kunnen nemen aan Trefois' bijdrage, die uitgebreid aandacht besteedde aan de humor onder de frontsoldaten. (9) Een vervangnummer verscheen, de teksten van Trefois en De Keyser werden nooit gepubliceerd.

2. Garçon de service

Na de wapenstilstand op 11 november 1918 keerde de soldaat-student naar Gent terug en behaalde in juli 1919 het diploma van architect-technicus. (10) Het waren moeilijke tijden voor het gros van de bevolking, net na het einde van de strijd. Een Gents arbeidersgezin met elf kinderen moest vaak improviseren om te overleven. Vandaar dat de pas afgestudeerde Trefois in december 1919 maar al te graag in dienst trad als 'garçon de service' of loopjongen bij het laboratorium voor experimentele psychologie van professor Jules Jean Van Biervliet. Het is het begin van een lange loopbaan in de technisch-administratieve diensten van de Gentse universiteit, een loopbaan die abrupt werd afgebroken in 1942. In 1921 verliet Trefois het psychologisch laboratorium en ging werken als klerk aan het pas opgerichte *Hooger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde (HIKO)*, dat res-

Clemens Trefois aan zijn bureau op het HIKO, april 1939. (Foto AMVC)

sorteerde onder de faculteit Letteren en Wijsbegeerte. Deze grotere zekerheid op het arbeidsvlak deed Clemens verlangen naar een eigen gezinsleven, in hetzelfde jaar als zijn benoeming aan het instituut huwde hij Agnes Verspeurt. Trefois groeide aan het HIKO uit tot een manusje-van-alles die nauwgezet zijn opdrachten uitvoerde: "Kundig teekenaar maakt hij teekeningen voor de leer- gangen over de bouwkunst en Oudheid- kunde. Hij verricht de dagelijkse brief- wisseling, houdt de comptabiliteit van het Instituut in orde, houdt den onomas- tischen Catalogus der bibliotheek in regel en is thans bezig een ideologi- schen kataloog te vervaardigen", aldus

één van de aan het instituut verbonden professoren. Daarnaast hield de vlijtige technisch bediende zich ook bezig met de bestelling en inschrijving van boeken en platen in de bibliotheek, het bedienen van het projectietoestel tijdens de lessen en zelfs het verzorgen van de opschrif- ten in het *Oudheidkundig Museum* van de universiteit. (1) Alsof dit alles nog niet genoeg was, maakte Clemens 's avonds thuis nog hele reeksen diaposi- tieven voor verschillende hoorcolleges, hierbij geholpen door Agnes. Maar Trefois was ambitieus en had ook intellectuele aspiraties. Bovendien werd hij in dit verlangen gestimuleerd door de dagelijkse contacten die hij had met pro-

fessoren zoals Henry van de Velde (1863-1957), Stan Leurs (1893-1973) en Paul De Keyser. Zij waren specialisten op terreinen waarvoor Clemens een meer dan gewone interesse had: architectuur, kunstgeschiedenis en volkskunde. In het academiejaar 1925-1926 volgde de energieke klerk de vrije cursus volkskunde bij De Keyser, die dat jaar uitgebreid aandacht besteedde aan hoevebouw. Wat Trefois uiteindelijk echt overtuigde om zelf met onderzoek te starten was zijn contact met de Vlaamsgezinde dichter en folklorist Pol De Mont (1857-1931). Deze sprak in 1926 op het 8ste Vlaams filologencongres in de afdeling folklore over *Braakliggende studievelden* "waarvan het hoog tijd werd met de ontginning te beginnen. Zulk een studieveld is in elke Vlaamse streek, de huizen- en hoevebouw, hoofdzakelijk tot ongeveer 1870, en slaat op de meeste oude, niet in baksteen gebouwde huizen op de buiten." (12) De aanwezige architect-technicus luisterde aandachtig en zocht na de vergadering De Mont op. Deze moedigde Trefois aan om een onderzoek naar hoevebouw te starten en daarvoor "het land in alle richtingen [te doorkruisen]." (13) Clemens volgde die raad letterlijk op en in zijn weinige vrije tijd reisde hij, vaak in het gezelschap van vrouw en kind, "slechts gewapend met potlood, notaschetsboek en fototoestel" heel Vlaanderen door op zoek naar oude hoeven. (14)

3. De grote doorbraak... met steun van Goossenaerts en De Mont

Meermaals is reeds de nadruk gelegd op het belang van de Vlaamse filologencongressen voor de institutionele ontwikkeling van de volkskunde in het interbellum. (15) De volkskunde als wetenschap werd in de jaren 1920 een belangrijk cultuurpolitiek element in de Vlaamse ontvoogdingsstrijd, niet in het minst omwille van de nadruk die volkskundigen legden op de typische gebruiken en zeden van 'het volk' of de zogenaamde volksaard. Volksaard of volksziel waren concepten die in de loop van het interbellum een politieke dimensie kregen. Met het idee dat er zoiets bestond als een Vlaams of Nederlands volk met een 'eigen aard', dat bovendien verschilde van andere volkeren, vonden volkskundigen en Vlaamsgezinden elkaar op politiek en cultuurpolitiek niveau. Flaminganten ijverden voor een correcte toepassing en uitbreiding van de taalwetten, die het Nederlands als gelijkwaardige taal naast het Frans in bestuur, administratie en onderwijs voorschreven. Ook zij vertrokken vanuit het concept van een zelfstandig Vlaams volk of natie en stonden op één lijn met de volkskundigen. Eén van hen was de germanist Jozef Goossenaerts (1882-1963), dé spil van de Vlaamse filologencongressen, die verontrust reageerde

toen Trefois hem in oktober 1927 meldde dat er kapers op de kust waren die hem zijn onderzoek wensten te ontnemen. Onthutst, gezien de eerste resultaten van het onderzoek, bracht Goossenaerts Pol De Mont, de voorzitter van de sectie folklore op de congressen van 1926, op de hoogte: "Clem. Tréfois, bediende bij het Instituut voor Kunstgeschiedenis, Univ. Gent, is begonnen met 'n zeer uitvoerige studie van de hoevebouw in Oost-Vlaanderen. Zeker al 'n paar duizend kilometer afgelegd (te voet). Groot aantal foto's genomen. Vond zelfs - onder de 9 verschillende types - 'Bruegelhoeven'! Ik denk dat zijn werk iets merkwaardigs wordt. 'n Model voor elders. En zeggen - dat 'men', het hem zou willen ontfutselen!"⁽¹⁶⁾ Goossenaerts noemde geen namen, maar het vermoeden bestaat dat vooral Paul De Keyser, kersvers docent Volkskunde aan de Gentse universiteit vanaf het academiejaar 1925-1926, niet echt gelukkig kon zijn met de mogelijke aandacht voor Trefois' onderzoek.

Hij kende Clemens intussen erg goed. Zoals reeds eerder vermeld, volgde Trefois de vrije cursus Volkskunde in het eerste jaar dat deze op het programma stond. Bovendien behoorden beiden tot de stichters van de Bond van Oostvlaamsche Folkloristen (1926), waarvoor het initiatief werd genomen door de Aalsterse leraar Fernand Van Es in de afdeling Folklore op de Vlaamse Filologencongressen van 1926. ⁽¹⁷⁾ De

Keyser werd voorzitter van de nieuwe vereniging, terwijl Trefois vanaf 1927 verantwoordelijk werd voor de *Kommissie voor Folkloristische Opzoekingen*, opgericht in de schoot van de Bond naar het voorbeeld van de *Provinciale Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen* van de provincie Brabant. De Keyser was dus volledig op de hoogte van het hoeveonderzoek en de eerste resultaten hiervan. Het besef dat een technisch bediende, buiten zijn eigen seminarie, belangwekkend en nieuw volkskundig onderzoek verrichte, zal hem zeker hebben verontrust. Goossenaerts had echter een tactisch plan uitgedacht om 'men' te counteren: "We laten Tréfois optreden Wet. Congressen, Pasen 1928, Leuven." Pol De Mont ging akkoord met het voorstel. De oude dichter-folklorist, zelf één van de inspirators van Trefois' onderzoek, was uiteraard zeer geïnteresseerd in de resultaten van het hoeveonderzoek. Op 14 april 1928 sprak Trefois zijn 'maidenspeech' uit op het 9de Vlaams filologencongres in Leuven. In zijn geestdrift en enthousiasme dreigde de spreker de hem toegemeten spreektijd te overschrijden, waarop folklorist Frans M. Olbrechts (1899-1958) spontaan zijn spreektijd afstond aan de nieuwe sensatie. In een druk bijgewoonde vergadering kon Clemens zijn lezing over *Hoevenbouw in Oostvlaanderen* afmaken. ⁽¹⁸⁾ Goossenaerts en De Mont konden tevreden zijn, Trefois miste zijn

intrede in de Vlaamse volkskundige wereld niet. Plots werd hij gegeerd als spreker voor diverse verenigingen en kreeg zijn onderzoek navolging: "Ook heeft men mij uitgenoodg [sic] op de vergadering Folklore V.T.B. [Commissie waarvan De Mont voorzitter was, BR] om daar de resultaten v. mijn bevindingen te komen uiteenzetten. [...] V.T.B. ook is het inzamelen v. foto's begonnen en het rondsturen v. vragenlijsten. Dit laatste is niet praktisch." Clemens geloofde niet in de indirecte methode van vragenlijsten en trok er liever zelf op uit om zijn materiaal te verzamelen. Spottend liet hij Goossenaerts weten: "P.d.K. [Paul De Keyser, BR] is volop aan 't werk. Het spreekt van zelfs [sic] dat hij zich niet mag laten handicapeeren." Dit bevestigt deels het vermoeden dat vooral Paul De Keyser Trefois' onderzoek trachtte te recupereren. Tegelijkertijd onderstreepte Trefois de belangrijke rol van Goossenaerts in het hele verhaal en wond er geen doekjes om toen hij schreef: "Aan U is [...] [het] dat ik het afwerken van 'Hoevenbouw' te danken heb." (19) Ook Pol De Mont ontwikkelde in de weken na het filologencongres een intense vriendschap met Trefois. De regelmatige contacten tussen beide mannen in de lente van 1929 tonen aan hoe snel Trefois naam en faam maakte en hoe De Mont, door zijn vele contacten, zijn 'leerling' steunde in zijn opmars op de volkskundige ladder. Officiële instanties raakten heel erg

geïnteresseerd in het onderzoek van de klerk. Eind april vertelde De Mont aan Trefois dat Victor De Meyere, lid van de *Kommissie voor Folkloristische en Geschiedkundige Opzoekingen* van de provincie Antwerpen, een plan had om het onderzoek van Trefois te subsidiëren: "Deze [Victor de Meyere, BR] vertelde mij, dat hij met den Gouverneur [baron Holvoet, BR] over uw werk had gesproken & dat deze heer, ten zeerste met uw plan ingenomen, den wensch uitsprak, dat gij uw volledig werk aan de Provincie Antwerpen ter uitgave zoudt afstaan. Deze Prov. zou U dan een aanzienlijken subsidie verleen en & dat voorbeeld zou waarschijnlijk wel door de andere VI. Prov., Brabant erinbegrepen, worden gevolgd." (20) Het moet Trefois als muziek in de oren hebben geklonken. Jarenlang draaide hij zelf op voor de kosten van zijn onderzoek, nu bleken er zelfs meerdere gegadigden te zijn om het eerste werk van de hoevespecialist uit te geven. De studie die Trefois klaarliggen had, was echter al besproken door Maurits De Meyer (1895-1970) van de Standaard-Boekhandel. Maar Trefois wilde het ijzer smeden terwijl het heet was en antwoordde De Mont dat "indien de Comm. Prov. Bestuur Antwerpen accoord is, ben ik gaarne bereid mij ten dienste te stellen om, gewetensvol, het onderzoek ten einde te brengen en haar de uitslagen over te maken." (21) Met de steun van Goossenaerts en De Mont

werd Trefois razendsnel een betekenisvolle schakel in het Vlaamse volkskundige netwerk. Al gauw zou ook de buitenlandse interesse voor zijn onderzoek blijken. Nochtans vergat Trefois nooit dat de twee prominente flaminganten hem de mogelijkheid hadden gegeven los te komen uit zijn monotone administratieve bestaan. Regelmatig zou hij later bijdragen verzorgen voor *Wetenschap in Vlaanderen* en *Wetenschappelijke Tijdingen*, de opeenvolgende tijdschriften van de *Vereniging voor Wetenschap* van Goossenaerts. En in de lente van 1929 wandelde Clemens op uitnodiging van De Mont door Wambeke en Ternat, de geboortestreek van de dichter. De relatie De Mont-Trefois was er één tussen een leermeester en zijn leerling: "k Ben nog altijd onder den indruk van wat ik, door U, dien heerlijken lentedag, te Wambeke, te Ternat, zien en te hooren kreeg. Zoo'n uitstapje is onvergetelijk. 'k Ben vol enthousiasme thuis gekomen", aldus Trefois. (22)

4. De romantische 'stamformule' op de helling

De interesse van Clemens Trefois voor het platteland had ook een diepere grond dan de door hem aangevoelde leemte in het wetenschappelijk onderzoek. "Er moest dus gered wat er nog kon gered worden!", schreeuwde Trefois in zijn eerste boekje uit. (23) Iets verderop heeft hij het over de

'Heimatschutz' of de bescherming van het heem zoals die nagestreefd werd in de Kommissie voor *Folkloristische Opzoekingen* binnen de Bond. Deze heemschutbeweging kwam op gang in de jaren 1920 in Duitsland. (24) Ze was een typisch product van het cultuurpessimisme dat op het einde van de 19de eeuw in heel wat Europese intellectuele milieu's en vooral na het geweld en de revoluties van de jaren 1914-1918 zijn intrede deed. Dit pessimisme uitte zich in anti-moderne opvattingen en een algemene vrees voor een culturele nivellering als gevolg van de internationalisering, urbanisatie en technologische vooruitgang. (25) Dit pessimisme resulteerde in een stijgende aandacht voor het platteland als één van de laatste bronnen van oorspronkelijke, zuivere en authentieke cultuur. Het was een gangbare opvatting onder volkskundigen dat de plattelandsbevolking de meest oorspronkelijke was, het best de karaktertrekken en de kenmerken van 'het volk' in zich droeg en dit reeds voor een heel lange periode. Dit zogenaamde continuïteitsdenken, nl. de boeren als bijna onveranderlijk reservoir van eeuwenlange tradities en rituelen, zorgde voor een verhoogde belangstelling voor het landelijke leven. Vóór al dit zuivers werd aangetaast en uitgewist door moderne ontwikkelingen diende het te worden opgetekend, bewaard en beschermd. Vandaar dat Trefois zeer opgetogen was dat het

Trefois in gezelschap van L. Verlodt, G. Celis en H. Van Overbeke in het museum voor Volkskunde te Gent, september 1927. (Foto AMVC)

in 1927 gestichte Museum voor Folklore te Gent, ook een 'Plattelandsche Afdeeling' bevatte. ⁽²⁶⁾

De uitgebreide aandacht, vanaf de jaren 1930 ook internationaal, voor het onderzoek van Trefois had alles te maken met zijn revolutionaire analyse. Hij veegde alle tot dan toe gangbare opvattingen over hoevebouw van tafel en plaatste de door historici, etnologen en geografen ontwikkelde historisch-etnologische 'stamformule', waarbij Friezen, Saksen en Franken als componenten van het

Nederlandse volk werden gedefinieerd, op de helling. Vele van deze vorsers zagen in het boerenhuis "een hulpmiddel tot het vaststellen van oude stamgrenzen, daar er verband zou bestaan hebben tusschen volksstam en huisvorm." ⁽²⁷⁾ Deze stamverklaring werd ook verder doorgetrokken in de constructie van regionale volkskarakters of volkstypen, die teruggingen op de verspreiding van de Saksen, Friezen en Franken in de vroeg-middeleeuwse Nederlanden. Trefois plaatste dergelijke

opvattingen onder de noemers "misleidend" en "romantische sentimentaliteit" en stelde vast dat elk methodisch onderzoek naar de landelijke architectuur ontbrak. Hij wees vooral op rol van economische en geografische elementen in de ontwikkeling van de landelijke architectuur: klimaat, bodemgesteldheid, type van bedrijfsuitbating (veeteelt, landbouw of gemengd). Op basis daarvan, en niet op basis van stamverwantschap, construeerde Trefois volkstypen die volledig gebaseerd waren op de vruchtbaarheid van de streek. Zo stelt hij over Brabant en Haspengouw: "Hier is de heereboer bewust van zijn voor naamheid. Hier voelt men ontzag voor zijn stoer doorzettingsvermogen, zijn onafhankelijkheidszin, zijn hartstochtelijke en onuitputtelijke werkkraft. [...]" Op de met den vruchtbaren bodem vergroeide hoeve is het leven nooit vervelend noch eentonig. Ook in de minder rijke streken heerscht in de bescheiden boerderij nog een blijmoedige geest, al is er de strijd bij het veroveren der natuur dan ook heel wat zwaarder." De bodemgesteldheid was het sleutelstuk in zijn theorie, in minder vruchtbare streken waren de boeren koppiger daar ze meer moeite moesten doen om hun grond economisch rendabel te maken. Toch bleef, aldus Trefois, zowel de kleine als de grote boer "een man van orde en tucht, een toonbeeld van keiharde koppigheid, die, jaar in, jaar uit, de harde wetten hem door de natuur opge-

legd steeds onverminderd trouw naleeft." (28) Met deze opvattingen ging Trefois frontaal in tegen de gangbare opvattingen. Aanvankelijk kreeg zijn onderzoek dan ook heel wat aandacht, in de jaren 1930 werd de hoevespecialist zelfs gesteund vanuit het *Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (NFWO)*! Met de steun van rector August Vermeulen (1872-1945) kreeg Clemens een beurs tijdens het academiejaar 1932-1933 en mocht hij zijn hoevestudie verder uitbreiden, de publicatie *De Plattegrondsvormen van zg. 'Frankische' Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land* was er het directe resultaat van. Opnieuw met de steun van Vermeulen slaagde Clemens erin, als klerk notabene, in de jaren 1934 en 1937-1938 opnieuw een beurs als vorser bij het NFWO binnen te halen. Deze keer kreeg hij de kans zijn onderzoek in het buitenland verder te zetten: Clemens ging hoeven onderzoeken in Pas-de-Calais, Picardië, Artesië, Kent, Sussex, Friesland en Gelderland. (29) Trefois was dus iets meer dan drie jaar als vorser verbonden aan het NFWO, maar slaagde er eigenlijk niet in de ingeslagen weg verder uit te werken. Al te vaak werd steeds dezelfde theorie in latere publicaties herkauwd en was de wetenschappelijke sensatie over zijn eerdere inzichten, zeker na de jaren 1940-1944, volledig verdwenen.

5. Veldonderzoek versus vragenlijsten

Tijdens het interbellum werden in Vlaanderen en Nederland plannen gesmeed om, in navolging van Duitsland, een gezamenlijke volkskunde-atlas samen te stellen. Van bij het begin wilde men een Vlaams-Nederlandse samenwerking want zo stelde één van de initiatiefnemers: "Mijns inziens gaat het b.v. niet op een Vlaamschen kultuuratlas uit te geven, maar wel een Nederlandschen, want dat ware op ethnografisch gebied een grens trekken, die maar bestaat op politiek gebied." (30) Reeds in 1932 werd in de afdeling Folklore van het Vlaams filologencongres besloten een voorlopig comité te stichten dat zich zou bezighouden met de concrete uitwerking van de plannen. Vanuit Nederland werden de Leidse hoogleraar Jan De Vries (1890-1964) en de secretaris van de dialectencommissie P.J. Meertens (1899-1985) in het comité opgenomen. Deze laatste werd voorlopig secretaris voor het Nederlandse luik, Frans M. Olbrechts voor het Vlaamse. (31) In oktober 1932 werd te Brussel de *Zuidnederlandsche Centrale voor Folklore-onderzoek* boven de doopfont gehouden. Naast Olbrechts en Paul De Keyser werd ook Clemens Trefois opgenomen in het voorlopig secretariaat van de nieuwe vereniging. Deze ging zich van bij het begin vooral concentreren op het reali-

seren van een volkskunde-atlas. Door twisten in het Nederlandse kamp en een misgelopen financiële injectie door het *Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek*, stierf de Centrale in 1935 een stille dood. (32) Reeds een hele tijd daarvoor had Trefois echter al afgehaakt, vermoedelijk omwille van een methodologisch afwijkende visie op het atlasproject, hoewel hij vooral tijdsgebrek als verontschuldiging inriep. Bij het verslag van de huishoudelijke vergadering van de vereniging op 14 januari 1934, in de marge van de "Eersten Vlaamschen Folklore-dag", werd een post scriptum gevoegd: "Daar de heer Cl. Tréfois wegens overlast van bezigheden zich verplicht ziet als lid van de Commissie te bedanken, zal er moeten voorzien worden in zijn vervanging in de Commissie der X en in het bureel van de Centrale." (33) De commissie der X was op dezelfde vergadering samengesteld om "de statuten van de Centrale [...] [voor te bereiden] en de verdere werkzaamheden te regelen." Het lijkt onwaarschijnlijk dat Trefois een dergelijke centrale positie in de volkskundige hiërarchie zo maar opgaf omwille van tijdsgebrek, hij die gewend was hard te werken. Meer waarschijnlijk was dat Trefois niets voelde voor de verwezenlijking van het atlas-project zoals het door de Centrale werd nagestreefd. Deze had duidelijk gekozen voor het rondsturen van proefvragenlijsten, een systeem waar Clemens grote twijfels bij

had. Na het afhaken in januari is Trefois wel nog aanwezig op de Vlaamse filologencongressen in Leuven in 1934, waar de afdeling folklore volledig in het teken stond van de volkskunde-atlas. Bij de discussie steunde Trefois openlijk L. Verlodt, de secretaris van de *Bond van Oostvlaamse Folkloristen*, die de waarde van het materiaal verkregen door vragenlijsten in twijfel trok. Volgens Verlodt en Trefois kon enkel "persoonlijk onderzoek" waardevol materiaal opleveren. Maurits De Meyer, De Keyser en Olbrechts, die samen het bureau van de Centrale uitmaakten, counterden de kritiek: "met [...] correspondentie verwacht men antwoorden uit zeer veel plaatsen. Op enkele belangrijke punten zullen deze antwoorden door een persoonlijk onderzoek gecontroleerd worden, maar als men alles persoonlijk moet onderzoeken, zoals de heer Verlodt voorstet [sic], dan zou men minstens over 50 specialisten moeten beschikken die daar 10 jaren van hun leven willen aan geven zoals de heer Tréfois heeft gedaan. Dat is onmogelijk. Wat de onkosten betreft, dat werd uitgerekend en briefwisseling blijkt het goedkoopst te zijn." (34) Reeds in 1929 had Trefois in een schrijven aan Goossenaerts de vragenlijstenmethode als "niet practisch" omschreven (ut supra). Dit verschil in opvatting met de meerderheid van de leden van de Centrale deed Trefois besluiten de vereniging te verlaten. Op de huishoudelij-

ke vergadering van 3 juni 1934 was hij niet meer aanwezig. (35) Toch bleef Clemens overtuigd van het nut van volkskundige kaarten. In 1939 verdedigde Trefois met vuur de geografische of cartografische methode in de volkskunde "als een vruchtbaar en onmisbaar hulpmiddel willen de folkloristen de hun opgelegde taak kunnen vervullen." Hij wees op de verdiensten van de Centrale die bij "gebrek aan finantieele middelen geen gelijken tred [kon] houden met de buitenlandsche Centralen." Toch leek Trefois nog niet altijd overtuigd van het systeem van vragenlijsten, daar hij enkel aandacht heeft voor de studies van volkskundigen die zelf veldonderzoek tot kaarten hadden uitgewerkt. Hij heeft uiteraard uitgebreid aandacht voor zijn eigen hoeve-onderzoek en wijst erop hoe de cartografische methode "een einde [heeft] gesteld aan tal van verkeerde en in omloop zijnde voorstellingen." Interessant is dat Trefois, op dat moment lid van de *Nationale Commissie voor Folklore (1937)*, zijn artikel publiceerde onder de titel "Een Atlas voor Zuid-Nederlandsche Folklore". De gebruikte terminologie wijst erop dat Trefois Vlaanderen en Nederland nog steeds als één geheel beschouwde, maar gezien het verleden niet geloofde in een samenwerking. Of kon Trefois, als lid van een nationale commissie, zich geen Groot-Nederlands standpunt veroorloven? Redacteur van *Wetenschap in Vlaan-*

deren Jozef Goossenaerts maakte alleszins een bedenking bij het artikel van Trefois die wees in dezelfde richting: "hoe komt het toch dat hier geen Atlas voor het hele, éne Nederlandse taalgebied tot stand komt? Het lijkt ons weinig zin te hebben - behalve dan een geldelijke? - dat er een gemengd Belgische Kommissie voor Folklore in het leven is geroepen; al even weinig zin heeft het een gebied, dat (naar het getuigenis van niemand minder dan Jan de Vries zelf) voor de Folklore een is, zo maar in twee stukken te slaan (en de twee stukken nadien weer aan mekaar te plakken?). Dat is toch onnodig en onwetenschappelijk en dus verkeerd." (36)

De Vlaamse filologencongressen van 1934 brachten Trefois voor het eerst persoonlijk in contact met Jan De Vries. Clemens verzorgde in de afdeling Folklore een lezing met als titel "De theorie van J. Claerhout over de zg. Friesche hoeven in West-Vlaanderen" waarin hij betuigde dat de West-Vlaamse hoeven "organisch gegroeid [zijn] onder invloed van klimaat en socialen toestand, onafhankelijk van Frieschen of anderen invloed." Daarmee trok Trefois de theorie van de Westvlaamse priester-oudheidkundige Juliaan Claerhout (1859-1929) in twijfel. De Vries betwijfelde de stelling van Trefois en had het over een zekere samenhang omdat er "een bepaald type van Germaansche woning bestond, en de twee volkeren zekere gemeenschap-

pelijke trekken vertoonen." Toch kon Trefois De Vries ervan overtuigen dat de huidige hoeven in West-Vlaanderen vooral 19de eeuwse bouwsels zijn, en dus volledig zelfstandig ontstaan in een periode ver na de Friese invloed. (37) De Vries raakte meer en meer geïnteresseerd in de theorieën van Trefois, zeker wanneer deze laatste ook in Duitsland doorbrak. Zo sprak Trefois in 1936 op het "Nordischer Wissenschaftlicher Kongress" dat doorging in het Duitse Lübeck en een licht liet schijnen op "Haus und Hof im Nordischen Raum". Ook Paul De Keyser was aanwezig op deze bijeenkomst die volop gedragen werd door een nationaal-socialistisch geïnspireerde volkskunde. De Keyser deelde de lezers van *Wetenschap in Vlaanderen* mee dat Trefois er zou spreken over "den tegenwoordigen stand van het huisonderzoek in de Nederlanden." Wat hij er niet bij vertelde was dat de Nederlanden er werden omschreven als "Westrand des germanischen Siedlungsraumes" en dat Trefois er dus zou spreken over "Zur Hausbau am Westrand des germanischen Siedlungsraumes". Opvallend is ook hoe hij de duidelijk nationaal-socialistische context van het congres verdoezelde door een deel van de titel bewust weg te laten. Hij had het over een congres dat handelde over "Haus und Hof" en moftefeldte zo het politiek geladen "Nordischen Raum" weg. Nochtans lieten de sprekers weinig aan de verbeel-

ding over. Adolf Spamer (1883-1953), notoir boegbeeld van de Duitse volkskunde op nationaal-socialistische leest, sprak over "Haus als heim", terwijl Karl Theodor Weigel handelde over "Sinnbilder am hause". De duidelijke politieke keuze van de organisatoren bleek nog het meest uit een bijdrage van een regeringsvertegenwoordiger die het had over "Die Bedeutung des 'Hermann-Göring-Kooges' für die Pflege der hausbautradition in der Gegenwart". De handelingen van het

congres verschenen een goed jaar later, volledig in Gotisch schrift. (38) Trefois paste met zijn theorie rond de landelijke architectuur in het politiek project van de organisatoren. Hij ging uit van een "oer-oude gestandiseerde eenvormigheid" in de Germaanse landen en argumenteerde dat de "huidige bedrijfsgebouwen [...] te beschouwen [zijn] als de vrucht van een eeuwenlang zoeken en tasten, de uitkomsten van een langdurig proces." De verschillen voerde hij terug op klimatologische omstandigheden en

Jan De Vries en Clemens Trefois samen op de foto in Brussel, mei 1937. (Foto AMVC)

niet op stamverschillen. De Duitse nationaal-socialistische volkskunde vond ondermeer in zijn opvattingen een historische legitimatie van de nazistische expansiepolitiek. Trefois, die uit was op erkenning, zag er geen graten in zijn onderzoek in te passen in een dergelijk geladen politieke context. ⁽³⁹⁾

In de latere jaren 1930 mocht Trefois zich trouwens verheugen in heel wat internationale belangstelling. Zo vroeg Jan De Vries hem een bijdrage voor het internationaal volkskundige tijdschrift *Folk* en publiceerde hij in 1935 een bijdrage in het Duitse tijdschrift *Rheinische Vierteljahrsblätter*. ⁽⁴⁰⁾ Er ontstond een nauwere band tussen De Vries en Trefois, zeker toen de Leidse hoogleraar in 1937 een beroep deed op de Gentse klerk om in zijn *Volk van Nederland* de bijdrage over de boerenhoeven te verzorgen. De Vries wist "niemand, die dit beter zou kunnen schrijven dan jij". ⁽⁴¹⁾ Niettemin verving De Vries Trefois in de tweede versie van *Volk van Nederland* (1943) door de Friese folklorist en publicist Sytse Jan van der Molen (1912-1995). Deze opende meteen de aanval op de opvattingen van Trefois: "En hoewel aanvankelijk bij het huisonderzoek zeer zeker te veel gewicht aan deze driestammigheid [Friesen, Saksen en Franken, BR] is toegekend, kan niet ontkend worden, dat staminvloeden vooral bij de oudere huisvormen toch mede een rol spelen." Voor Van der Molen was het duidelijk

dat de "Vlaamsche onderzoeker Clemens V. Trefois [...] dan ook stellig te ver [gaat][...]" ⁽⁴²⁾ Ironisch genoeg hanteerde Van der Molen in zijn artikel de verspreidingskaart opgemaakt en getekend door Trefois voor de eerste druk. Van der Molen paste voor de nieuwe druk enkel de legende aan en introduceerde deels opnieuw een terminologie die op de diverse stammen terugging. Met de keuze voor Van der Molen maakte ook De Vries duidelijk dat in zijn ogen Trefois de relatie tussen de stammengeschiedenis en de landelijke architectuur al te zeer onderschatte. Of was het vooral een tactisch plan om zijn collega, professor J. Kapteyn (1870-1949), van de *Stichting Saxo-Frisia* te verzwakken door diens rechterhand Van der Molen in te palmen? ⁽⁴³⁾

6. Van VNV, DeVlag en het nationaal-socialisme van Hamer!

"Aan het verleden kan door niemand meer gedacht worden tenzij met den vasten wil om allen terugkeer ervan onmogelijk te maken. De taak van morgen is: het nieuwe opbouwen", aldus Vlaams Nationaal Verbond-leider Staf De Clercq (1884-1942). Met een algemeen rondschriften in augustus 1940 trachtte de VNV-voorman na de Duitse inval in mei 1940 steun te vinden voor zijn politiek project en daarom richtte hij zich "tot een aantal vooraanstaande

persoonlijkheden in Vlaanderen” om hen op te roepen toe te treden tot zijn beweging van ”gezonde krachten”. Nog volgens De Clercq was het VNV de enige politieke partij die de nieuwe sociale orde kon verwezenlijken: ”Het V.N.V. is de eenige politieke groepering die deze taak op zich kan nemen: wij zijn de eenigen die noch ons verleden, noch ons programma in dezen tijd hebben te verloochenen.” Trefois hapte toe en ondertekende de oproep van het VNV. Daarbij verklaarde hij zich bewust te zijn, samen met de andere ondertekenaars, ”van hun verantwoordelijkheid ten opzichte van hun Volk en van het werk van wederopbouw dat moet worden tot stand gebracht, roepen alle Vlamingen op om -tot hernieuwing van de Nationale en Sociale orde- eendrachtig aan te sluiten bij de groote Volksbeweging, waarvan het V.N.V. het initiatief heeft genomen.” (44) Trefois, in 1939 nog geschokt in zijn pacifistische overtuiging door de Duitse inval in Polen, werd in 1940 lid van een partij en een beweging die openlijk de kaart van diezelfde Duitse bezetter trok. Mogelijks werd Trefois, naast zijn politieke overtuiging, ook geleid door de bij de brief gevoegde namenlijst van andere ”vooraanstaande persoonlijkheden”: Ernest Claes, Frans Daels, Filip De Pillecyn, Constant Leurs, Jozef Van Overstraeten.... Een aantal van hen, zoals Leurs, kende hij persoonlijk. Het moet Trefois, in zijn zoektocht naar

erkenning, deugd hebben gedaan op deze lijst te mogen figureren en te worden omschreven als iemand die behoorde ”tot diegenen die weerklink in Vlaanderen vinden.” Daarnaast vond Trefois zich vermoedelijk terug in de taak die het VNV zich bij monde van haar leider oplegde. In een toespraak op 13 november 1940 omschreef deze de taak van het VNV als volgt: ”het opwekken en het versterken van het volkswustzijn in Vlaanderen; in het opvoeden aller volksgenooten in nationaal-socialistische geest, tot dienende ondergeschiktheid der persoonlijke belangen en der groepsbelangen; aan het welzijn der Volksgemeenschap en het omzetten dezer volksverbondenheid in de politieke, kulturele en sociale economische ordening.” (45) Buiten de term ”nationaal-socialisme” moet de oproep bij heel wat volkskundigen vertrouwd in de oren hebben geklonken. Immers, tegen het einde van de jaren 1920 raakte de volkskundige wereld steeds meer overtuigd van de opvoedkundige waarde en taak van de volkskunde. Victor De Meyere getuigde over de volkskunde in 1927 dat er ”geen wetenschap [was], die het gevoel van het vaderland bij den eenling meer ontwikkelen kan.” (46) En in 1933 haalde De Keyser een hele resem Duitse studies aan om zijn lezers ervan te overtuigen dat volkskunde op de lagere school een noodzaak was: ”Practisch beteekent deze vaderlandslievende doelstelling dat men door ken-

401

nis van de eigen streek, van de 'heimat', door klassikaal en door buiten-klassikaal onderricht, d.i. door wandelingen en uitstappen in den omtrek van dorp of stad, de leerlingen in kommunie brengt met de volksgemeenschap, zooals ze tot uiting komt in het dialect, in de volks-poëzie, in de volksdracht, in de voedingsmiddelen, in de bijzondere waardeering van zekere planten en dieren, in de benamingen, in den aanleg der dorpen en de bouwvormen der hoeven, in den kultus, in zeden en gebruiken, in feest- en rouwgebruiken, in allerlei soort van bijgeloof. Na de eigenaardigheden van den eigen stam moeten de leerlingen den algemeenen volksaard (voor de Duitschers den Deutschen volksaard of 'Volkstum') leeren erkennen en beleven, doordat de folklore hen de psychologische geaardheid van hun volk openbaart, zooals zij zich voordoet in de sprookjes, de sagen, de mythen, de volksliederen, in de taal zelf, in den kultus, de zeden en de gebruiken." (47) Het zijn denkbeelden die in de jaren 1930 gretig werden overgenomen door Nieuwe-Orde groeperingen in hun strijd tegen een op productie gerichte industrieel-kapitalistische wereld. Ook zij ijverden voor een terugkeer naar een volksgemeenschap, die over het algemeen met het platteland werd vereenzelvigd, en voor het vervangen van geschiedenis door mythe, van stad door platteland, van individualisme door volksverbondenheid.... (48)

Trefois schakelde zich tijdens de bezettingsjaren steeds verder in in de nationaal-socialistisch geïnspireerde volkskunde, in zijn ogen een 'volksche' wetenschap met een 'volksche' opdracht. Zo schreef hij in 1941 een artikel in *DeVlag*, maandblad van de *Vlaamsch-Duitsche Arbeidsgemeenschap (DeVlag)*. Deze vereniging wou vooral de culturele en later ook de politieke betrekkingen tussen Duitsland en Vlaanderen verbeteren. (49) Opnieuw deed Clemens zijn hele theorie rond de hoevebouw in Vlaanderen uit de doeken. Alleen valt een veranderde terminologie op. Zo omschrijft Trefois boerderijen als "bescheiden en rationeel-volksche architectuur". Bovendien legt Trefois ook veel nadruk op de gezamenlijke en Germaanse oorsprong van de hoeven in Vlaanderen: "Uit gedane archeologische opgravingen is duidelijk gebleken, dat den oorsprong van al de hooger vermelde, slechts sedert de Middeleeuwen en later tot ontwikkeling gekomen hoevevormen te zoeken is in de rechthoekige oud-Germaansche boerderijconstructies." (50) In 1941 werd Clemens ook lid van de *DeVlag*. (51)

In 1942 laaide Trefois' vroegere wetenschappelijke ambitie opnieuw hoog op. Zijn wetenschappelijke aspiraties kwamen in een stroomversnelling toen in 1940 en 1941 een aantal Duitse gastprofessoren op het *Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde (HIKO)* arriveerden. Zij kenden Trefois

en zijn onderzoek door de diverse publicaties in Duitse tijdschriften en zijn lezingen op heel wat Duitse congressen. Trefois droomde van een...doctoraat, iets wat niet mogelijk was in België zonder academisch diploma! Eén van de Duitse gastprofessoren aan het HIKO, professor Dr. Tackenberg, spiegelde "hem de mogelijkheid voor in Duitsland met zijn werk te doctoreren". Tackenberg, verbonden aan het *Deutsches Institut in Belgien* te Brussel, gaf Trefois in 1942 de mogelijkheid in dienst te treden aan het instituut als "technischer assistent und wissenschaftlicher mitarbeiter für volkskunde".⁽⁵²⁾ Clemens hapte toe en in augustus 1942 vroeg hij aan de beheerder van de Gentse universiteit een jaar verlof zonder wedde vanaf oktober, wat hem onmiddellijk werd toegestaan.⁽⁵³⁾ Wat Trefois toen nog niet kon weten, was dat het afscheid van het HIKO definitief zou zijn. Tackenberg bracht Trefois in hetzelfde jaar ook in contact met professor Roger Soenen (1902-1977), de latere leider van de *Germaansche Werkgemeenschap Vlaanderen*.⁽⁵⁴⁾ In 1942 richtte de *Germanische Wissenschaftseinsatz (Ahnenerbe)*, een SS-organisatie, een Dienststelle Flandern op. De belangrijkste doelstelling van deze Dienststelle was het nationaal-socialisme ingang te doen vinden in wetenschappelijke kringen. Bovendien ijverde ze voor de vervanging van de Groot-Nederlandse gedachte door een Groot-Germaanse.

⁽⁵⁵⁾ In augustus 1942 zocht de organisatie Soenen aan om de *Germaansche Werkgemeenschap Vlaanderen* op te richten. Trefois was één van de medestichters die in december van hetzelfde jaar in Gent de statuten van de nieuwe SS-organisatie opstelden. Artikel 2 liet geen twijfels bestaan omtrent de belangrijkste doelstelling van de organisatie: "De vereeniging stelt zich ten doel het volksche [lees Germaanse, BR] wezen van Vlaanderen te onderzoeken, te

De cover van het elfde nummer van Hamer.
(Foto S. Thijs)

beschermen en de kennis ervan te verspreiden.”⁽⁵⁶⁾ Trefois werd samen met Emiel Vercammen verantwoordelijk voor de redactie van een nog te verschijnen tijdschrift voor volkskunde. In januari 1943 verscheen het eerste nummer van het tijdschrift Hamer, een titel met een duidelijke verwijzing naar de Germaanse mythologie. Van bij het begin had het blad hechte banden met de Nederlandse versie, die reeds sedert 1941 onder dezelfde titel verscheen. Regelmatig werden de Vlaamse nummers voor meer dan de helft gevuld met bijdragen uit het Noorden van o.m. Jan De Vries, D.J. van der Ven en G. Schaap. In het eerste nummer van de Vlaamse versie schreef Trefois een bijdrage met als titel “De Vlaamse boerderijarchitectuur en haar Oud-Germaanse bouwelementen”. Voor de zoveelste keer herkauwde Trefois de theorie die hij reeds op het einde van de jaren 1920 ontwikkelde. Maar deze keer valt toch een veranderd referentiekader op. Nadat Trefois erop gewezen heeft dat alle Vlaamse en Nederlandse hoeven gegroeid zijn uit de “éénruimige, geperfectioneerde oudgermaanse behuizing”, bouwde hij op een subtiele wijze de Groot-Germaanse idee in zijn tekst in. Vlaanderen en Nederland worden steeds in de Germaanse context geplaatst, “den Germaanschen bodem”, terwijl het Germaanse verleden voortdurend in positieve termen wordt beschreven: “De Germaansche volksgroepen

stelden zich bijgevolg niet tevreden met het bewonen van ... erbarmelijke woonkuilen, maar zij bouwden woningen van indrukwekkende afmetingen en van een geperfectioneerde techniek. Deze woningen moeten dus geheel anders zijn dan de niet de minst gerieflijkheid biedende tent- of bijkorfvormige hutten, waarover onze schoolboeken zoo graag spreken.”⁽⁵⁷⁾ Het artikel werd opgesmukt met heel wat foto's uit de collectie van Trefois zelf. Het is trouwens opmerkelijk dat vaak foto's uit zijn collectie, van boerderijen, boeren etc. als sfeerbeeld in diverse nummers terecht kwamen. Trefois schreef als redacteur slechts twee bijdragen in het tijdschrift. In het voorlaatste nummer van de eerste jaargang ging hij dieper in op de “Oud-Germaansche volksbouwkunst”. Dezelfde analyse gaat ook deze keer op, Trefois weefde de Groot-Germaanse idee door zijn tekst en moet inzake “het Germaansche volk” besluiten: “Dat dit buitengewoon kunstzinnig volk slechts vormelooze en armzalige schuilplaatsen zou hebben opgericht, is volkomen in tegenstrijd met de regels der logica.”⁽⁵⁸⁾ Clemens kweet zich bijgevolg zeer goed van de ideologische taak die de werkgeenschap in haar statuten had vastgelegd. In oktober 1943, toen hij eigenlijk terug had moeten keren naar het HIKO, bleef Trefois verbonden aan het Duitse instituut te Brussel en was intussen ook betrokken bij de stichting van de nationaal-socialistische uitgevermaatschap-

pij De Burcht. ⁽⁵⁹⁾ Eind oktober 1943 werd hij ook hoofdredacteur van de Vlaamse Hamer: "Het geldt hier een werk van groote verantwoordelijkheid. De onderneming moet stevig ineenzitten en er mag niet voortdurend veranderd worden", aldus de hoofdredacteur. Daarom drong Clemens aan dat de "Germaansche Werkgemeenschap mij officieel het toevertrouwen van deze functie wilde berichten" in de vorm van een contract. ⁽⁶⁰⁾ Trefois bleef dus verantwoordelijk tot het laatste nummer dat in augustus 1944 verscheen. Een maand later, in de eerste maand van de bevrijding en de straatrepressie, werden Clemens en zijn vrouw Agnes Verspeurt opgepakt en geïnterneerd op verdenking van collaboratie.

7. Zuid-Afrika en zijn Kaapse gevels

Er braken barre tijden aan voor het gezin Trefois in september 1944. Niet alleen verdween Clemens uit het openbare leven, merkwaardig genoeg drogen ook bijna alle archivalische sporen van dan af op. Trefois werd geïnterneerd in de Wollestraat in Gent, Agnes kwam terecht in de kazerne van Dendermonde. Hun woning werd ingenomen. De familie werd verdedigd door advocaat Arthur De Cordier, die Clemens in augustus 1945 kon berichten dat zijn vrouw voorwaardelijk werd vrijgelaten. Agnes trok in bij haar zus tot zolang Clemens opgesloten bleef en hun huis niet vrijgemaakt

werd. ⁽⁶¹⁾ De Cordier deed er alles aan om ook Clemens vrij te krijgen. Zijn inspanningen werden beloond en vermoedelijk in juli 1946 werd zijn cliënt gelost. Althans, rond die periode ondernam Trefois verwoede pogingen om zijn functie op het HIKO terug in te nemen. Ondanks het gegeven dat op 26 juni 1947 de krijgsraad van Gent Trefois buiten vervolging stelde, werd hij door een ministerieel besluit van 17 oktober 1947 afgezet als ambtenaar op basis van het "besluit van de Regent dd. 30 October 1944, tot instelling van Onderzoekscommissiën, welke er mede belast zijn hun advies te geven omtrent de tuchtmaatregelen te nemen ten aanzien van sommige leden van het onderwijzend, het wetenschappelijk en het administratief personeel der onderwijsinrichtingen van de Staat." De minister van onderwijs, Camiel Huysmans (1871-1968), volgde het advies van de provinciale zuiveringscommissie die in haar zitting van 20 juni 1947 over het geval Trefois adviseerde: "de afzetting van de heer Tréfois, Clement, eerste opsteller bij de Rijksuniversiteit te Gent; Overwegende dat betrokkene met de bezetter heeft samengewerkt, op een wijze die een Belgisch beambte onwaardig is." ⁽⁶²⁾ Exit Trefois dus. De voormalige klerk verliest niet alleen zijn job, maar ook als lid van de *Nationale Commissie voor Folklore* en als penningmeester van de *Bond van Oostvlaamse Folkloristen* wordt hij geschrapt. Deze laatste vereni-

ging achtte het nodig zich in het jaarverslag van 1944 openlijk te distantiëren van hun 'zwarte' penningmeester door hem te beschuldigen van financieel gesjoemel. Zo liet hij na "de volledige lijst der aanbetaalde bijdragen te laten geworden" en nam "de boekhouding naar andere oorden" mee. Het geval Trefois was er de oorzaak van dat de Bond een tijd haar activiteiten opschoortte "tot het zuiveringsproces in den schoot van den Bond zou voltrokken zijn." De eerste gezuiverde was uiteraard "De Heer Clement [sic] Trefois [...] [die] het nodig geacht [heeft] te vluchten, aldus meer dan schuld bekenkend. Het beheer van den Bond heeft hem dan ook, als penningmeester afgezet en hem als lid van den Bond geschrapt." (63)

Zijn schrapping van de ledenlijst van de Bond was het minste van zijn zorgen. Vooral zijn afzetting als ambtenaar verwerkte Clemens erg moeilijk. Doorheen de jaren 1950 heeft de hoevespecialist met de steun van diverse politici geprobeerd zijn afzetting ongedaan te maken. In 1959, moe van de vele vruchteloze pogingen, schakelde hij C.V.P.-senator en oud-minister Paul-Maurice Orban (1889-1977) in om een bevredigende oplossing te vragen aan de minister van Onderwijs inzake zijn pensioen. De kabinetchef was echter onverbiddeijk: "De minister kan niet terugkomen op zijn geval." (64)

Na de bezettingsjaren zou hij nog één keer met zijn hoevethorieën uitpakken.

In 1950 verscheen een soort synthesewerk bij De Sikkel met als titel *Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke architectuur*. Hij droeg het werk op aan zijn vrouw Agnes. Daarna verdwenen de Vlaamse boerderijen uit het leven van de voormalige klerk. Enkel op het einde van de jaren 1970 werden diverse van zijn werken heruitgegeven en valoriseerde Trefois zijn reusachtige collectie foto's met het uitgeven van kijkboeken. (65) Op het einde van de jaren 1960 begon Trefois, op vraag van de *Stigting Simon van der Stel*, een onderzoek naar de Nederlandse architectuur in Zuid-Afrika. Een eerste artikel verscheen in 1968, *Oud-Nederlandse Stijlelementen in de Kaapse landelijke Architectuur*. (66)

Interessant is de bio-bibliografie bij het artikel, waarin Trefois als verbonden aan de Gentse universiteit voor de periode 1920-1947 staat omschreven. Het gegeven dat hij er drie jaar bijtelde, geeft aan hoe moeilijk hij de afzetting verwerkte. Een jaar later werden officieel de plooiën tussen Clemens en de Bond glad gestreken. In 1969 organiseerde de Bond, met de medewerking van het ministerie van Nederlandse Cultuur, de Zuid-Afrikaanse ambassade, het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, een huldezitting in de academieraadszaal van de Gentse universiteit. Trefois werd er gehuldigd en stelde bij die gelegenheid

zijn boek *Oudnederlandse architectuur in Zuid-Afrika* voor. Blijkbaar had de hoevespecialist zijn Groot-Germaanse idealen ingeruild voor een Diets ideaalbeeld. In volle apartheid poneerde Trefois: "Wie zich verdiepen wil in deze objectieve en instructieve studie, zal een boeiend overzicht krijgen over een nog grotendeels onbekend gebleven landelijke architectuur waarin de levenskracht van ons Nederlandse volk weerspiegelt." (67) Wellicht vanuit dezelfde 'levenskracht' duwde de 75-jarige Trefois in 1970 de VU-lijst van Melle bij de gemeenteraadsverkiezingen. (68) Het was zowat de laatste keer dat Clemens openlijk blij gaf van zijn Vlaams-nationalistische overtuiging. In 1975 werd de toen 80-jarige Trefois door vrienden en kennissen gehuldigd. Pas tien jaar later overleed hij.

8. "Nu juist geen jongen die den dag doorbrengt met tennissen"

Toen Frans M. Olbrechts in 1932 zijn collega Trefois bij zijn Nederlandse confrater P.J. Meertens aanpreef, had hij het over "een jongen die den dag doorbrengt met tennissen." (69) Dat Olbrechts typing raak was, blijkt voldoende uit het voorgaande. Vanuit een niet voor de hand liggende positie veroverde Trefois tijdens de jaren 1920 en 1930 een toonaangevende positie in de Vlaamse volkskundige wereld. Zijn opvattingen over

het ontstaan en de ontwikkeling van de diverse hoevetypes voerden hem zelfs tot op het internationale forum. Willem Frijhoff typeerde recent de 20ste eeuw als "de cultuurpolitieke fase" van de volkskunde, als een periode waarin de scheidslijnen tussen wetenschap en ideologie vervaagden. (70). De wandeling door het leven van Clemens Trefois is hiervan een mooie illustratie. Ook hij profiteerde optimaal van de verhoogde middelen die tijdens het interbellum en vooral tijdens de bezettingsperiode voor volkskundig onderzoek werden vrijgemaakt. Zijn intellectuele en culturele collaboratie met het Duitse bezettingsregime kan opnieuw de discussie openen omtrent de positie van de volkskunde tijdens de oorlogsjaren. (71) Bovendien toont het verhaal van Trefois aan dat het onzinnig is die jaren te isoleren en los te koppelen van de tussenoorlogse periode. In tegenstelling tot Nederland en heel wat andere Europese landen, werd in Vlaanderen het debat over deze geschiedenis nog niet gevoerd. Eén van de oorzaken is wellicht het gebrek aan historisch onderzoek naar de volkskunde in de jaren 1918-1945.

NOTEN

- 1 Deze bijdrage kwam tot stand binnen het FWO-VNC project 'Cultuur-historisch vergelijkend onderzoek naar de volkskunde-beoefening in Vlaanderen en Nederland (1918-1945), toegespitst op de betekenis van staat, natie en nationalisme'. Dit interuniversitair samenwerkingsproject (Ufsia, KUL en UG)

- loopt in samenwerking met het Nederlandse Meertens Instituut.
- 2 TREFOIS (C.V.). Nederlandsch Nationaal Bureau voor Anthropologie. In: *Wetenschap in Vlaanderen* (verder WIV), I(1936), 10, p. 173.
 - 3 Alle citaten in dit artikel werden in hun originele vorm overgenomen. Er werd inhoudelijk noch vormelijk ingegrepen vanuit de optie zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke bron te blijven.
 - 4 ARCHIEF EN MUSEUM VOOR HET VLAAMS CULTUURLEVEN (verder AMVC), *Trefois, Clemens V. (T4045/B)*, Brief van C.V. Trefois aan J. Goossenaerts, [maart 1936].
 - 5 Met de stafkaart, in *Het Nieuwsblad*, 08.01.1979. Trefois werd geïnterviewd naar aanleiding van zijn 85ste verjaardag.
 - 6 TREFOIS (C.V.), *Frontleven. Eene bijdrage tot de oorlogsfolklore van 1914-1918*. s.l.n.d., p. 1-36 [hier p. 1].
 - 7 Voor een psychologische benadering van het fenomeen, zie WOHL (R.). *The generation of 1914*. Londen, 1980.
 - 8 Trefois ontving 7 frontstrepen en naast de 'Overwinnings- en Herinneringsmedaille' ook het 'Oorlogskruis met bronzen Leeuw'. Zie: AMVC, *Trefois, Clemens V. (T4045/B en D)*, "Citation proposée pour le Caporal Trefois" en het duplicaat van zijn 'Vuurkaart(1914-1918)'; Brief van kolonel Hearts aan C. Trefois, 13 oktober 1919.
 - 9 VAN DER LINDEN (R.). Geschiedenis van het tijdschrift 'Oostvlaamsche Zanten'. In: *Nederlandse volkskundige bibliografie. Deel VII. Oostvlaamsche Zanten (1926-1960)*, Antwerpen, 1968, p. V-XXIII [hier p. XIV-XV]. Het enige wat rest zijn de overdrukjes van de bijdragen van Trefois en De Keyser aan het nooit verschenen nummer, bewaard in de bibliotheek van de Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen (KBOV), gevestigd in het Museum voor Volkskunde te Gent.
 - 10 De meeste auteurs gaan ervan uit dat Trefois pas in 1920 afstudeerde. Vermoedelijk gebeurde dit reeds in 1919 daar Trefois in december vanaf hetzelfde jaar in dienst komt van de Rijksuniversiteit Gent. In juli 1919 werd Trefois overigens met de andere "leerling-soldaten" van het Sint-Jozef en Sint-Lucas gevierd. Zie: *Jaarboek der Gilde van St. Lucas en St. Jozef te Gent voor de jaren 1906-1920*, Gent, s.d., p. 38-39.
 - 11 Alle gegevens omtrent de loopbaan van Clemens Trefois zijn terug te vinden in de briefwisseling bewaard in het AMVC, *Fonds Trefois, Clemens V. (T4045/B)*, Dossier 'Correspondentie i.v.m. loopbaan'.
 - 12 THEUWISSEN (J.). Het Hoevebouwonderzoek van V.C. Trefois. *Oostvlaamse Zanten (verder OVZ)*, XXXXV(1970), p. 176-184 en 198-204 [hier p. 176]. In het lemma over Trefois in de Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (verder NEVB) staat verkeerdelijk Paul De Mont i.p.v. Pol De Mont, een belangrijke nuance. Zie: PEETERS (K.C.) en VAN CAUSENBROECK (B.). Trefois, Clemens. In: NEVB, Tielt, 1998, p. 3098.
 - 13 TREFOIS (C.V.). *Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke architectuur*. Antwerpen, 1950, 297 p. [hier p. 5]
 - 14 DE KEYSER (P.). Een woord vooraf. In: TREFOIS (C.V.). *Het Stroodekkersbedrijf (voornamelijk in Oost-Vlaanderen). Bijdrage tot de studie van den huis- en hoevenbouw in Vlaanderen*. Aalst, 1930, 50p. [hier p. 3]
 - 15 PEETERS (K.C.). De volkskunde op de Vlaamse Filologencongressen. *Volkskunde*, LXIV(1963), p. 99-124.
 - 16 AMVC, *Goossenaerts, Jozef (G563/B/29)*, Brief van J. Goossenaerts aan Pol De Mont, 30 oktober 1927.
 - 17 VAN DER LINDEN (R.). In Memoriam. Clemens Victor Ignace Trefois. *OVZ*, LX(1985), 1, p. 3-15. [hier p. 3]
 - 18 THEUWISSEN (J.). *art.cit.*, p. 176.

- 19 AMVC, *Trefois, Clemens V., (T4045/B)*, C. Trefois aan J. Goossenaerts, 18.04.1929 [postdatum].
- 20 AMVC, *Trefois, Clemens V., (T4045/B)*, P. De Mont aan C. Trefois, 22.04.1929.
- 21 AMVC, *Trefois, Clemens V., (T4045/B)*, C. Trefois aan P. De Mont, 23.04.1929.
- 22 Ibidem.
- 23 TREFOIS (C.V.). *Het stroodekkersbedrijf (voornamelijk in Oost-Vlaanderen). Bijdrage...*, p. 7.
- 24 NISSEN (P.). Heemkunde tussen ideologie en wetenschap. *Brabants Heem*, 49(1997), p. 1-8.
- 25 VAN GINKEL (R.). Illusies van het eeuwig onveranderlijke. *Volkskunde en cultuurpolitiek in Nederland, 1914-1945. Volkskundig Bulletin*, 24(1998), p. 345-384.
- 26 TREFOIS (C.V.). *Het stroodekkersbedrijf (voornamelijk in Oost-Vlaanderen). Bijdrage...*, p. 48(n.).
- 27 Id. *De Plattegrondsvormen van zg. 'Frankische' Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land*. Aalst, 1933, 66 p. [hier p. 5]
- 28 Id., *De bouw der boerenhoeven in de Zuidelijke Nederlanden. Bijdrage tot de studie der ontwikkelingsgeschiedenis van de platte-landsche architectuur*: Antwerpen, 1941, 72 p. (Maerlantbibliotheek III) [hier p. 5-6]
- 29 AMVC, *Trefois, Clemens V., (T4045/B)*, Briefwisseling Trefois-Vermeulen.
- 30 JACOBS (M.). *Volkskunde in het Interbellum. De Zuidnederlandse Centrale voor Folklore-onderzoek, een ontbrekende schakel?* Gent, 1989, 96 p. [hier p. 39]
- 31 *Handelingen van het 11de Vlaams Filologencongres. Afdeling VIII. Folklore*, Gent, 1932, p. 75.
- 32 Voor een gedetailleerde geschiedenis van de Centrale verwijst ik naar de studie van Marc Jacobs. (ut supra)
- 33 K.C. PEETERS-INSTITUUT (verder KCPI), *Fonds De Meyer-De Cock. 'Dossier Zuidnederlandsche Centrale voor Folklore-onderzoek'*, Verslag van de huishoudelijke vergadering op zondag 14 januari 1934.
- 34 *Handelingen van het 12de Vlaams filologencongres. Afdeling VI. Folklore*, Leuven, 1934, p. 57.
- 35 KCPI, *Fonds De Meyer-De Cock. 'Dossier Zuidnederlandsche Centrale voor Folklore-onderzoek'*, Aanwezigheidslijst huishoudelijke vergadering 3 juni 1934 te Leuven.
- 36 TREFOIS (C.V.). *Een Atlas voor Zuid-Nederlandsche Folklore. WIV*, 4(1939), p. 263-268.
- 37 *Handelingen van het 12de Vlaams filologencongres. Afdeling VI. Folklore*. Leuven, 1934, p. 55.
- 38 DE KEYSER (P.). *Internationale congressen en samenkomsten 1936. WIV*, I(1936), p. 173-174; REINERTH H. (red.). *Haus und Hof im Nordischen Raum. I. Haus und Hof der Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*. Leipzig, 1937, 134p; THIELE E.O. (red.). *Haus und Hof im Nordischen Raum. II. Haus und Hof der Germanen in geschichtlicher Zeit*. Leipzig, 1937, 123p.
- 39 Trefois publiceerde later een verkorte Nederlandstalige versie van zijn lezing in Lübeck, TREFOIS (C.V.). *De Boerenhuisvormen en hun belang voor de geschiedenis der Lage Landen aan de Zee*. Brecht, z.d., 25 p. [hier p. 22]
- 40 TREFOIS (C.V.). *La Technique de la construction rurale en bois. Contribution à l'étude de l'habitat en Flandre et dans les contrées voisines. Folk*, I(1937), p. 55-73; TREFOIS (C.V.). *Zur Entwicklungsgeschichte des flämischen Bauernhauses. Rheinische Vierteljahrsblätter. Bonn*, 1935, p. 257-275.
- 41 AMVC, *Fonds Trefois, Clemens V. (T4045/B)*, Brief van Jan De Vries aan C. Trefois, 29 november 1935. Het wederzijdse respect tussen beiden wordt nog het best aangetoond door een in de Stadsbibliotheek van Antwerpen bewaarde overdruk van Trefois' artikel "Over de bouwgeschiedenis van de St. Baafskerk te

- Gent". Dit overdrukje bevat een handgeschreven opdracht aan de Nederlandse volkskundige: "Aan Prof.dr. J. de Vries. Met de meeste hoogachting [get. Clemens V. Trefois] 6-3-1937". Zie TREFOIS (C.V.). Over de bouwgeschiedenis van de St. Baafskerk te Gent. *Handelingen van het 3e Congres voor Algemeene Kunstgeschiedenis*, p. 33-46. A.K.L. Thijs wees in een bijdrage in Oostvlaamse Zanten reeds vroeger op het belang van dergelijke opdrachten in de studie van netwerken tussen volkskundigen. Zie: THIJS (A.K.L.). Opdrachten in presentemplaren: een veronachtzaamde bron voor de geschiedenis van de volkskunde in Vlaanderen. *OVZ*, 71(1996), p. 3-40.
- 42 VAN DER MOLEN S.J. Het boerenhuis in Nederland. In: DE VRIES (J.), *Volk van Nederland*, Amsterdam, 1943, p. 81-115. [hier p. 81]
- 43 Uit de briefwisseling tussen Jan De Vries en Meertens, bewaard in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam, blijkt zeer duidelijk hoe beiden hebben getracht Van der Molen, secretaris van de Stichting Saxo-Frisia, te verbinden aan het volkskundebureau in Amsterdam. Vandaar kan de keuze voor Van der Molen ook hierdoor ingegeven zijn. Met dank aan B. Henkes die me op deze mogelijkheid wees. Toch is het meer dan waarschijnlijk ook zo dat De Vries, reeds op de Vlaamse filologencongressen van 1934, niet helemaal overtuigd was van Trefois' analyse. Over de volkskundebeoefening in Friesland tussen 1918 en 1945, zie FRIESWIJK (J.), Over boerenhuizen, òleboerden en kippentrappetjes. Volkskundige activiteiten in Friesland in de periode 1918-1945, in: *Volkkundig Bulletin*, 25(1999), p. 1-38.
- 44 ARCHIEF UNIVERSITEIT GENT (verder AUG), *Fonds zuiveringscommissie (4A 2/8). Doos 6. Individuele gevallen 1944. C. Trefois*, Brief van Staf De Clercq aan o.m. C. Trefois, zonder datum.
- 45 'Vlaanderen moet inschakelen in nieuwe orde' (Uittreksel uit de rede van Staf De Clercq in november 1940), in *Volk en Staat*, 13 november 1940.
- 46 DE MEYERE (V.). De Vlaamse folklore. *Jaarboek van de Vlaamse Toeristenbond*, Antwerpen, 1927, p. 201-207. [hier p. 201]
- 47 DE KEYSER (P.). *Folklore en onderwijs*. Antwerpen, 1933, 119p. [hier p. 94-95]
- 48 Zie: BAUSINGER (H.). Nazi Folk Ideology and Folk Research. In: DOW (J.) en LIXFELD (H.). *The Nazification of an academic discipline. Folklore in the Third Reich*. Bloomington and Indianapolis, 1994, p. 11-33; EMMERICH (W.). The Mythos of Germanic Continuity. In: *Ibidem*, p. 34-54; STROBACH (H.), "...but when does the prewar begin?". *Folklore and Fascism before and around 1933*, In: *Ibidem*, p. 55-68.
- 49 Voor een geschiedenis van de DeVlag, zie SEBERECHTS (F.). *Geschiedenis van de DeVlag: van cultuurbeweging tot politieke partij. 1935-1945*. Gent, 1991, 125p. (ADVN-reeks 1)
- 50 TREFOIS (C.V.). Het probleem der hoevetypen in Vlaanderen. *DeVlag. Maandschrift van de Vlaamsch-Duitsche Arbeidsgemeenschap*, III(1941), p. 526-535. [hier p. 534]
- 51 AMVC, *Trefois, Clemens V., (T4045/B)*, Dossier 'Correspondentie i.v.m. loopbaan', Bevel van buitenvervolgstelling ondertekend door substituut-krijgsauditeur J. Le Fevere de Ten Hove, 26 juni 1947.
- 52 *Ibidem*, Brief van Walter Van Becelaere (conservator van het Antwerpse Museum voor Schoone Kunsten) aan minister van Binnenlandse Zaken P. Vermeylen, 16 juni 1954; Brief van Brief van M. Knaepen (Kabinetschef van de minister van Openbaar Onderwijs) aan senator P.M. Orban, 29 december 1959.
- 53 *Ibidem*, Brief van Trefois aan J. Grauls, 28 augustus 1942.
- 54 AUG, *Fonds zuiveringen...*, Brief van Tackenbergh aan Trefois, 28 augustus 1942.
- 55 VAN DE VIJVER (H.). *Het cultureel leven tij-*

- dens de bezetting*. Antwerpen, 1990, 103 p. (Deel 8 van de reeks 'België in de Tweede Wereldoorlog') [hier p. 21]
- 56 Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA), *Archief Germaansche Werkgemeenschap Vlaanderen*, Standregelen, Belgisch Staatsblad 4 december 1942.
- 57 TREFOIS (C.V.). De Vlaamsche boerderijarchitectuur en haar Oud-Germaansche bouwelementen. Hamer, I(1943), p. 4-7. [hier p. 4 en 6]
- 58 Id. Oud-Germaansche volksbouwkunst. *Hamer*, I(1943), p. 2-6. [hier p. 3]
- 59 AUG, *Fonds zuiveringen...*, Diverse briefwisseling tussen Trefois, Marc Eemans (kunstenaar) en Andries Gyssens (advocaat) omtrent de uitgeverij. De brieven werden steevast ondertekend met "Heil Hitler".
- 60 Ibidem, Brief van Trefois aan "Kameraad" Vercommen, 27 oktober 1943.
- 61 AMVC, *Trefois, Clemens V., (T4045/B)*, Dossier 'Correspondentie i.v.m. loopbaan', Brief van Arthur De Cordier aan C. Trefois, 12 augustus 1945.
- 62 Ibidem, Afschrift van het "Bevel van buitenvervolginstelling" van het krijgssauditoraat Gent, 26 juni 1947; Afschrift van het ministerieel besluit van 17 oktober 1947 waarbij Trefois vanaf 1 november 1944 als ambtenaar aan de Gentse universiteit werd afgezet.
- 63 *Jaarverslag over het Dienstjaar 1944*, Gent, Bond der Oostvlaamsche Folkloristen, 1944. Zie ook RZOSKA (B.). De volkskunde in Vlaanderen na 1945: een nieuwe wending? *Handelingen LII der Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 1999, p. 201-213.
- 64 AMVC, *Trefois...*, Dossier 'Correspondentie i.v.m. loopbaan', Brief van M. Knaepen (kabinetschef van de minister van Openbaar Onderwijs) aan senator P.M. Orban, 29 december 1959.
- 65 Zie o.m. TREFOIS (C.V.). *Verloren dorp*. Sint-Niklaas, 1980, 255 p.; Id. *Landelijke architectuur*: Sint-Niklaas, 1978, 277 p.; Id. *Van vakwerk tot baksteenbouw*. Sint-Niklaas, 1979, 246 p.; Id. *Het boerendak*. Sint-Niklaas, 1980, 312 p.
- 66 TREFOIS (C.V.). Oud-Nederlandsche Stijlelementen in de Kaapse landelijke Architectuur. In: TREFOIS (C.V.), PUNT (W.) en PLOEGER (J.). *Ons Kaapse gewels-Our Cape gables*. Pretoria, 1968, 92p. [bijdrage Trefois p. 9-52]
- 67 TREFOIS (C.V.). *Oudnederlandse architectuur in Zuid-Afrika*. Gent, 1969, 111p. [hier p. 99]
- 68 AMVC, *Trefois, Clemens V., (T4045/D)*, Propagandafolder VU-Melle voor de gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1970. Trefois, "ere-architect" stond op de 13de plaats.
- 69 UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK AMSTERDAM, *Collectie P.J. Meertens*, Brief van Frans M. Olbrechts aan P.J. Meertens, 13 augustus 1932.
- 70 W. Frijhoff, *Volkskunde in de 21e eeuw. Wat, wie, hoe, waarheen?* Rede uitgesproken op het symposium onder de titel *Het oog op de toekomst. Een nieuw perspectief op etnologie en variatielinguïstiek*, Amsterdam, 14 oktober 1999.
- 71 Het was de redactie van Oost-Vlaams Zanten zelf die in een editoriaal de discussie trachtte uit te lokken door te stellen dat sommigen "bezwaar [hadden] tegen het historisch en ideologisch zwaar beladen woord 'volkskunde' door de wijze waarop deze discipline in de praktijk vaak werd ingekleurd [...]" Tot op heden kwam bitter weinig reactie op dit standpunt. Zie Editoriaal, in OVZ, 72(1997), p. 2-3.